

Filosofická antropologie: její možnost ...

Ve filosofické literatuře se často objevuje poznámka, že filosofie vždy byla „antropologií“. Zajiště oprávněně, byť se filosofie jeví mnohdy spíše teorií zapomínání na člověka. Obecně však platí, že prostřednictvím filosofie se člověk pokouší pochopit sebe sama, její pomocí určuje svou „podstatu“ a „podstatu“ světa, v němž hledá svoje místo. Otázky kladené filosofickým jazykem vedou zpět k tazateli, jsou výpověďmi o člověku. Uvažování o skutečnosti vede k uvažování o místě člověka ve skutečnosti, o schopnostech člověka skutečnost poznávat, o smyslu, který skutečnost má nebo který jí člověk propůjčuje. Právě tak analýzy společnosti vyvolávají nutnost reflektovat základní uzpůsobení člověka.

Tento způsob chápání antropologického ve filosofii ale nevede ke konstituování filosofické antropologie. Přijmout ho jako způsob možnosti filosofické antropologie znamená přijmout pro filosofii *antropologické apriori*, jehož základem by mohl být již sám objev lidské racionality. Současně však antropologické apriori redukuje nejen filosofii, ale rovněž historické důvody, které podněcovaly a podněcují rozvoj filosofické antropologie. Mění se tak v redukci jejich výchozích a nezbytných předpokladů.

Možnost filosofické antropologie však bezesbytku neplyne ani ze samotných historických požadavků a předpokladů, ať již interpretovaných redukcemi antropologického apriori nebo zachycovaných empiricky. Jestliže si narůstající problémy evropské kultury – kultury globalizované právě těmito problémy – vyžadují důkladnější a hlubší pochopení člověka, může to znamenat obojí. Jednak akcent na sekulární universalismus filosofického vědění o člověku, jednak i zvýraznění spekulativnější hermeneutiky smyslu postavení člověka ve jsoucnu pod obecnějším horizontem teocentrického osmyslování dějin. Spor, zda empiricko-racionální ukazuje cestu hypoteticko-spekulativnímu, nebo naopak, lze sledovat ve všech moderních antropologických koncepcích, které se zabývají rovněž problémem své možnosti.

Vzhledem k tomu, že strmá, radikální transformace evropského ducha do podoby globální kultury, jejíž tragičnost spočívá právě v nezvratnosti, s níž kultura globálních toků informací a peněz produkuje předpoklady svého zániku, spadá pravděpodobněji na vrub neschopnosti spekulativního ukazovat cestu empirickému, vyhlíží první varianta logičtěji. Na první pohled v ní nejde o víc, než o *rozumění* již vytvořenému, tomu, co vzniklo z ducha, z rozumu a pod rukama lidí. Možnost filosofické antropologie by pak byla dána naprosto klasicky. Tímto způsobem by ji založil už italský filosof Giambattista Vico (1688–1743) tvrzením, že lidé mohou rozumět lidskému světu, neboť je výsledkem jejich činnosti. Na opaku si samozřejmě nelze zakládat. Na druhou stranu ovšem platí složitost empirické evidence takového předpokladu rozumění. Abychom totiž získali podklady pro rozumění, tzn. vědění, musíme k tomu vědění nasazovat: nevyhnutelnost tohoto kruhu zjistil na počátku novověku René Descartes.

Mezi karteziánským skepticismem, v němž může být spatřována brána k výlučnosti ideologizovaného rozumu, a lehkověrným optimismem (post-)osvěcenské teleologie poznání, již hájí Vico, lze vidět linii, jež je výchozí pro každou antropologickou epistemologii. Stává se jí poznatek o společných znacích člověka, chceme-li, o společné podstatě člověka, který vypovídá o sdílení rozhodujících a charakteristických rysů lidství v individuu. Vedle toho, že tento poznatek sloužil jako úhelný kámen mnoha koherentních teorií člověka, podnítil pozoruhodné výsledky filosofie člověka i na dalších úrovních. Je zapotřebí upozornit alespoň na dvě.

První je oblast filosofie vědy, tedy sféra filosofické analýzy problematiky fixovatelnosti lidského vědění. Zde působí jako objasňující činitel a současně koordinační prvek různých modelů a konstrukcí člověka a jeho poznání, s nimiž pracují jednotlivé vědní obory. Druhá oblast je nejen nejzajímavější, ale představuje vůbec dominantní příčinu toho, proč bývá někdy filosofická antropologie považována za jednu ze stěžejních filosofických disciplín, ne-li vůbec disciplínu rozhodující. Lze ji nazývat praktickou sférou, protože jejím smyslem je určovat a

vyjadřovat představu či vizi člověka, kterou předpokládáme v principech našeho jednání, tedy ve vývojových transformacích vztahů člověka ke společnosti (kultuře) jako celku a k postavení kultury jako celku k (mimolidské) přírodě, světu, jsoucnu.

Také zde je významná koordinátorská funkce filosofické antropologie, ačkoliv nyní se týká různých projektů člověka a jejich vzájemné konfrontace. Konečně pak v obou případech poskytuje filosofická antropologie podklady pro zkoumání diachronní závislosti historicky uplatňovaných koncepcí člověka, tak jak se odrážejí v konstituování kulturně civilizačních celků, v politické organizaci a řízení lidských pospolitostí, v ekonomickém životě, v myšlence pokroku a v doktrínách sociálně politických změn. Důvodem, proč se věnovat filosofické antropologii, tedy není naděje na všeobšáhlou syntézu nejrůznějších poznatků o člověku vyúsťující v jednotnou ideu lidství, nýbrž naopak, naděje na korigování každé absolutistické ideje člověka. Mezi přednosti filosofické antropologie patří, dokáže-li tuto naději rozvíjet na horizontu neurčitosti, neúplnosti a pomíjivosti všech tzv. definitivních pravd o člověku.

... a etapy vývoje

Dle německého filosofa Odo Marquarda (1928) se výraz *antropologie* začal užívat od 16. století.¹ Celkem konstantně označuje vědeckou disciplínu, jejímž předmětem je člověk; jako *filosofická* disciplína má za předmět člověka jakožto celek, člověka v celém jeho bytí, obraz člověka (*Menschenbild*). V teoretickém zobrazení člověka sjednocuje filosofická antropologie poznatky speciálních vědních oborů, které mají co do činění s živými organismy (zoologie, biologie), nebo přímo s člo-

¹Srv. heslo *Anthropologie*, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Darmstadt – Basel 1971, jehož autorem je O. Marquard, a jeho obširnou studii *Zur Geschichte des philosophischen Begriffs „Anthropologie“ seit dem Ende des 18. Jh.* In: H. Lübbe (vyd.), *Collegium Philosophicum. Studien Joachim Ritter zum 60. Geburtstag*, Basel – Stuttgart 1965, s. 209–239.